

PÉTER BOD (1712-1769) ȘI ÎNCEPUTUL ȘTIINȚELOR AUXILIARE ÎN TRANSILVANIA PREILUMINISTĂ

Gudor Botond

Științele auxiliare ale istoriei nu sunt exclusiv o invenție a secolului Luminilor. Ele au originea încă în Evul Mediu și cu precădere în perioada renașcentistă. Renașterea și admirarea antichității sub imboldul umanismului și-au produs efectele scontate și în scrisul istoric transilvănean. Totuși, secolul al XVIII-lea înseamnă acea perioadă în care, pe fundalul diversificării științei în ramuri specializate și al desprinderii acestora de teologie, medicină și drept, se observă un interes sporit față de preocupările speciale istorice, care vizau înțelegerea istoriei în profunzimea ei. Resuscitarea unor mai vechi metode de cercetare și apariția unor noi ramuri ale cercetării istorice, denumite *științe auxiliare*, sugerează liniile directe ale înnoirii istoriografice și în Transilvania secolului Luminilor. Această perioadă este caracterizată de specializarea, diversificarea și aprofundarea demersului istoriografic, printr-un susținut efort intelectual de sistematizare și analiză critică a adevărului istoric. La rândul ei, istoria s-a specializat sub înrâurirea iluminismului european, rezultând apariția acelor științe, pe care transilvăneanul Péter Bod le-a definit ca fiind „științe fine”. Științele auxiliare au devenit interesante, fiind folosite exhaustiv și în dezbaterile intelectuale care pretindea descoperirea adevărului istoric. Uneori, particularitatea dezbaterii s-a constituit într-o piedică reală pentru înțelegerea detaliată a unui text istoric, pentru aceia care nu cunoșteau detaliile specializării cerute de practicarea științelor ajutătoare ale istoriei. Se observă o încercare asiduă a acestora în direcția specializării istoriografice, în efortul de a înțelege enigmatul cercetării particulare.

Apariția și dezvoltarea paleografiei, heraldicii, a istoriei literare, cartografiei, arhivisticii-biblioteconomiei, lexicografiei și genealogiei, au fost deopotrivă animate de dorința de dezvoltare a științei istorice, dar au constituit și o necesitate acută a cercetării istorice de tip carteziano-leibnitzian. Péter Bod a pășit în această lume mirifică a științelor auxiliare în momentul clarificării conceptuale a acestora ca științe de sine stătătoare. Timid, consecvent, dar și conștient de limitele sale, istoricul a încercat rând pe rând utilizarea științelor auxiliare. Modernitatea nu rezidă doar în utilizarea noilor metode de cercetare, ci și în scopul exprimat. Acest scop susținea faptul că adevărul istoric nu poate fi despărțit de utilitatea colectării asidue a informației istorice pentru posteritate, iar cercetarea acesteia nu poate fi efectuată fără utilizarea noilor metode de cercetare. Aceasta însemna conștientizarea istoriografică a utilității

științelor auxiliare în perfecționarea discursului despre aflarea adevărului și implicita specializare a istoricilor în diferitele ramuri ale cercetării istoriografice.

Epigrafia

Cercetarea epigrafiei transilvănene, îndeosebi clasice, și-a avut începuturile în secolul al XV-lea, Marcus Antonius Bonfini (1434-1503) fiind primul om de știință renașcentist care a editat inscripții transilvănene rămase din perioada romană (7 inscripții). Se presupune că acestea sunt dintr-o colecție a sa pierdută, denumită *Antiquissimus*. Nicolaus Olahus este cel de-al doilea om de știință care a publicat câteva inscripții transilvănene, în *Pannonia* și *Dacia*. Primul epigraf transilvănean de renume european a fost însă János Megyericsi, sau Ioannes Mezerzius (1470-1517). Acesta poate fi considerat părintele epigrafiei romane din Transilvania, apreciat și cercetat și de renumitul istoric Mommsen. Fiind cleric romano-catolic, s-a considerat eminamente un umanist și înrudit spiritual cu somitățile Renașterii din această regiune, ca de exemplu Janus Pannonius (1434-1472) sau Péter Garázda (1440-1507).

„Tres fuimus clari cognato e sanguine vates, Pannonicam Dravus, quam rigat altus humum. Unus erat Janus, proprios qui primus ad oras Duxit laurigeras ex Helicone Deas. Alter est Petrus genitus de stirpe Garazdae, qui tulit Aoniae plectra sonora lyrae. Ultimus hoc ego sum cognata e gente secutus Tertia doctarum gloria Pieridum.”¹

În 1495, Mezerzius a început colectarea inscripțiilor romane, atunci când a devenit canonic al Capitlului din Alba Iulia. Colecția a ajuns în posesia lui Aldus Manutius, mai apoi, prin copiști, la Biblioteca Vaticanului. A colecționat 120 de inscripții din Alba Iulia, Sarmizegetusa romană, Cluj, Turda, Aiud, Zlatna, Abrud, Sebeș, Orăștie, Orșova, Caransebeș și Oltenia. Se pare că el a identificat pentru prima dată localitatea Grădiștea cu Ulpia Traiana Sarmizegetusa. Această colecție a fost copiată ulterior de mai mulți savanți: Antal Verancsics (1504-1573), Carolus Clusius (1526-1609), Saxius Gruterus (1560-1627), Mariangelus Accursius (Mariangelo Accorso, 1490-1546), Wolfgangus Lazius (1514-1565) și Naldus Naldius Florentinus (1436–1513).

Cel care l-a urmat în funcția de cleric, dar și în preocupările sale paleografice, a fost Stephanus Taurinus (Stieröxel, 1485-1519) din Olomouc (Olmütz), care în al său *Index abcdarius Stauromachiae* din cartea sa *Stauromachia, id*

¹ Epitaful lui János Megyericsi, <http://www.hik.hu/tankonyvtar/site/books/b151/ch12s01.html>. Cf. János Megyericsi, „Saját gyulafehérvári sírjára” (traducerea lui Geréb László), în *Az elmúlástól tettenérten* („Ajuns din urmă de sfârșit”), Kozmosz Könyvek, Budapest, 1983, p. 23-24.

est cruciatorum servile bellum a publicat încă zece inscripții, dintre care una referitoare la comoara lui Decebal².

Dintre cercetătorii străini care s-au ocupat de epigrafie îl amintim pe Jacques Bongars sau Bongarsius (1554-1612), care a fost diplomatul lui Henric al IV-lea. În această calitate a călătorit, în preajma anului 1585, și prin Transilvania. A colectat și publicat inscripții îndeosebi din Alba Iulia, Sibiu, Aiud, Turda – spunând că prin aceasta dorea să atragă atenția asupra Daciei, considerând că oricum cei din Transilvania nu se ocupă de ele. Totuși, sibianul Georg Reicherstorffer (1495-1554), în *Chorographia Transylvaniae, quae Dacia olim appellata* (Viennae Austriae, 1559), s-a ocupat și de epigrafia romană³.

Școala istorică din Universitatea de Stat din Leiden, prin Justus Scaliger (1540-1609) și Carolus Clusius (Charles de l'Écluse) a completat aria acestor cercetări, prin publicarea câtorva inscripții din Alba Iulia. Următorul transilvănean care s-a aplecat asiduu către epigrafie a fost Wolfgangus Lazius (născut în 1514), în *Descriptio Transylvaniae*, acesta fiind utilizat de István Szamosközy (Stephanus Zamosius, 1565-1612). Szamosközy rămâne personalitatea emblematică a paleografiei romane din Transilvania, prin *Analecta lapidum* (1593), prima lucrare de anvergură despre inscripțiile romane din Principat⁴.

În secolul al XVIII-lea, iluminismul și istoriografia de cunoaștere a statelor a dat un nou avânt epigrafiei. Astfel, pentru istorici nu a fost importantă doar inscripția ci și locul, regiunea și perimetrul de unde aceasta a provenit. Harta Peutengeriană (a lui Ptolemaios și Plinius) a intrat sub lupa atentă a epigrafilor și cartografilor. Oamenii de știință, grupați în colegii științifice, și-au programat cercetarea sistematică a inscripțiilor și vestigiilor istorice. Aloysius Ferdinand Marsigli (1658-1730), cartograful militar al Habsburgilor, a încercat pentru prima dată efectuarea unei cercetări arheologice sistematice, fiind interesat de vestigiile și inscripțiile romane ale vechii Dacii. Pe lângă acesta, Sámuel Köleséri (1663-1732), contemporan cu Péter Bod, a descris în *Auraria Romano-Dacica* vestigiile romane în maniera istoriografiei

² Stephanus Taurinus Olomucensis, *Stauromachia, id est Cruciatorum Servile Bellum*, ed. Ladislaus Juhász, Budapestini, 1944, p. 1-4, 5-6, 18-20, 40-43, și *Szöveggyűjtemény a régi magyar irodalomból* („Culegere de texte din literatura veche maghiară”), vol. I, ed. Tibor Klaniczay, Budapest, Tankönyvkiadó, 1963, p. 197-199. Pentru *Janus Pannonius* vezi *Magyarországi humanisták*, p. 227-287.

³ Georg Reicherstorffer, *Chorographia Transylvaniae, quae Dacia olim appellata aliarumque provinciarum et regionum succincta descriptio et explicatio [...]*, Viennae excudebat Aegidius Aquila Anno MDL.

⁴ Szamosközy István, *Analecta lapidum 1593 / Inscriptiones Romanae 1598*, ed. Monok István, Szeged, Scriptum, 1992.

cunoașterii statelor⁵. Profesorul iezuit clujean Francisc Fasching, în *Vetus Dacia*⁶, mai apoi în *Nova Dacia*⁷, a reușit o succintă prezentare a istoriei Principatului și prin folosirea câtorva principii ale epigrafiei. Sámuel Timon, în *De Dacia Romana sacra*, și András Huszti, în *Ó- és új Dácia* (Dacia veche și cea nouă)⁸, sunt cei care au continuat această activitate epigrafică transilvăneană, îmbogățită de comparații cu autorii clasici. Dintre istoricii sași, Johann Seivert (1735-1785) poate fi considerat părintele istoriei literare săsești și totodată cercetătorul inscripțiilor romane din Transilvania. Volumul lui, *Geographie des Grossfürstenthums Siebenbürgen*, reprezintă și o istoriografie a epigrafiei și paleografiei din Principat⁹.

Pe urmele predecesorilor, Bod s-a ocupat îndeosebi de inscripțiile funerare, convins fiind că acestea se vor distruge odată cu trecerea timpului. Prin aceasta și-a exprimat convingerea că memoria personalităților ilustre trebuie păstrată. Astfel, el a devenit epigraful monumentelor funerare din secolele XIV-XVIII. Această activitate a sa a fost completată de interesul arătat față de inscripțiile din catedrala romano-catolică din Alba Iulia, fapt extrem de important pentru istoria artei. Nu a uitat însă a consemna și câteva inscripții romane din regiunea Roșiei Montane. Sensibilitatea în privința morții și a fastului baroc al înmormântării, a fost descrisă de Péter Apor: „pe sicriul bărbaților și al femeilor s-au agățat 12 bucăți de însemne heraldice desenate pe mătăsuri”¹⁰. Intenția exprimată de Péter Apor în *Metamorphosis Transylvaniae* (1736) s-a manifestat și în scrisul istoric practicat de Bod vis-à-vis de inscripțiile mortuare. Principala preocupare epigrafică a lui Bod a fost clarificarea raportului dintre inscripția mortuară-epitaf și istorie, din perspectiva memoriei personalităților transilvănene. Tema predilectă a inscripțiilor mortuare, a epitafelor, a revenit nu numai cu ocazia cercetării importanței acestora, dar și prin însăși definirea istorică a acestei deprinderi, în *Predicile funebre*:

„Obişnuiau oamenii, și nu fără rost, pe peretele casei lor, pe ușile și porțile lor, a scrie proverbe frumoase, ca văzându-le, să nu devină mândri față de soarta

⁵ Köleséri Sámuel, *Auraria Romano-Dacica*, Sibiu, 1717.

⁶ Fasching Ferenc, *Vetus Dacia, ex probatis scriptoribus deprompta*, Cluj, 1725.

⁷ Idem, *Nova Dacia, ex probatis scriptoribus deprompta*, Cluj, 1743.

⁸ Huszti András, *Ó- és új Dácia az az Erdélynek régi és mostani állapotjáról való História, a melyben elé adattatik ennek az országnak Régi és mostani lakóssainak eredete, nevékedése és némelyeknek elenyészése, a magyar királyok, vajdák és fejedelmek alatt való állapotjával egybe, mellyet mutató táblával meg bővítvén a maga költségén ki-adott Dienes Sámuel*, Viena, 1791.

⁹ Presburg, 1790.

¹⁰ „[...] az koporsójára mind férfiaknak, mind asszonyoknak szegeztetnek tizenkét selyemmatéria képmű által írt címereket, az holtnak címerit”.

lor, ca de exemplu: *Memento mori, Mors nulli paxit honori* [...], care au fost trecute și în Delphis în pridvorul templului lui Apollo”¹¹.

Paleografia și codicologia

Începuturile paleografiei transilvănene sunt legate de știința diplomaticii din secolul al XVII-lea. Așa numitele războaie diplomatice (*bella diplomatica*) din a doua parte a secolului au furnizat și argumente paleografice pentru demontarea unor puncte de vedere exprimate în dezbaterile diplomatico-istorică. Adeseori însă, cercetarea paleografică aparținea exclusiv acelor care aveau cunoștințe speciale și posibilități materiale circumscrise cercetării istorice de acest gen. Primii paleografi au fost îndeosebi clerici. Un exemplu elocvent îl oferă Gheorghe Șincai (1753-1816), care a avut posibilitatea cercetării istoriei românilor din punct de vedere paleografic și diplomatic în bibliotecile marii aristocrații transilvănene. Știința paleografică este însă legată de numele istoricilor György Pray (1723-1801) și Dániel Cornides (1732-1787). Pentru dezvoltarea paleografiei transilvănene, activitatea cea mai însemnată a depus-o Márton Schwartner (1759-1823), prin *Introductio in rem diplomaticam*¹². El identifică cele trei caracteristici ale diplomaticii: *graphica, semiotica și formularia seu retorica diplomatica*. Mai târziu, Joseph Karl Eder (1760-1810) este cel de-al doilea om de știință care a completat, prin notele sale (*Exercitationes diplomaticae*, 1791-1802), observațiile lui Schwartner, dar volumul lui a rămas în manuscris. În această perioadă sunt descoperite tăblițele cerate de la Roșia Montană (1786), recenzate de profesorul din München, Hans Ferdinand Massmann (1797-1874), în *Libellus aurarius*¹³.

Cercetările de codicologie transilvănene au fost fundamentate, în a doua parte a secolului al XVIII-lea, de Ignác Batthyány (1741-1798), episcop romano-catolic al Transilvaniei. Episcopul l-a trimis pe secretarul său, Imre Dániel, la Roma, pentru ca, urmând exemplul lui Mabillon și Montfaucon, să-și fundamenteze cunoștințele de paleografie și codicologie prin cercetare asiduă în bibliotecile Vaticanului. Episcopul este considerat unul dintre cei mai importanți paleografi ai Transilvaniei preiluministe, dar și un promotor al acestei științe. În viziunea lui Bod, paleografia a reprezentat o știință specială pe care doar cei avizați o pot exersa cu succes. Cei mai buni paleografi au fost

¹¹ „Szoktak az emberek nem is helytelenül a házok falára, ajtójok kapujok szemöldökére holmi ékes mondásokat felírni, hogy azokat látván a maguk sorsok felett fel ne fuvallkodjanak. Ilyenek: Memento mori, Mors nulli paxit honori [...] mely Delfisben az Apollo templomának küszöbére is fel volt írva.” în Péter Bod, *Halotti prédikációk* („Predici de înmormântare”), Biblioteca Teologiei Reformate Cluj, vol. III, f. a., p. 367.

¹² Schwartner Márton, *Introductio in rem diplomaticam aevi intermedii*, Budae, 1790.

¹³ Hans Ferdinand Massmann, *Libellus aurarius sive tabulae ceratae et antiquissimae et unicae Romanae in fodina auraria apud Abrudbanyam oppidum Transylvaniae nuper repertae*, Lipsiae, 1841.

considerați de el istoriografii iezuiți. Cunoașterea sumară a paleografiei nu l-a împiedicat să copieze, să transcrie și să folosească diplome, memorii și scrisori găsite în capitluri și biblioteci nobiliare.

Cartografia

Istoria cartografiei transilvănene își are originile în istoria Reformei¹⁴. Una dintre primele hărți specific transilvănene a fost harta reformatorului brașovean Johann Honter (1498-1549), publicată în *Rudimenta cosmographica* (1542), deosebit de rară și prețioasă, care a oferit posterității informații utile despre geografia transilvăneană, desigur nu întotdeauna precise sau detaliate. Dezvoltarea cartografiei din Principat, sau mai precis despre Principat a avut o dezvoltare proporțională cu evoluția generală europeană a domeniului, dar și cu diversificarea și perfecționarea continuă a cartuşelor cartografice, în paralel cu dezvoltarea artei tipografice. Posibilitatea diversificării cartografiei la începutul secolului al XVIII-lea în Europa a fost astfel urmarea a două fenomene concomitente: dezvoltarea cartografiei europene – mai ales a aceleia din Țările de Jos –, și cerința, resimțită de Curtea imperială vieneză, a realizării unor lucrări cartografice, izvorâtă din necesități preponderent militare și nu în ultimul rând administrativ-economice (marcarea drumurilor, minelor, porturilor, realizarea reformei administrative etc.). Evoluția în timp a acestei științe a impus cu acuitate crescândă o cartografie mai detaliată, corectă și lizibilă. Centrele editoriale din Țările de Jos (tipografia Bleau din Amsterdam, editura Planten din Antwerpen) au folosit din plin relațiile oferite de peregrinarea academică transilvăneană. Prin corectare, colorare și reeditare, operele cartografice au devenit opere de artă, astăzi adevărate rarități¹⁵. Nume ca Abraham Ortelius, Mercator sau Bleau sunt suficiente pentru a sublinia interesul pe care lumea batavă l-a manifestat pentru Europa Centrală. Relația dintre geografie, cartografie și tehnica redactării hărților s-a infiltrat aproape pe furiș, pe lângă studiile teologice, juridice și medicale, în arsenalul cultural al intelectualității transilvănene, folosind însă mai ales la studierea hărților, și mai puțin la redactarea lor. Péter Bod a fost peregrinul care a intrat în contact cu

¹⁴ Gravorul Francesco Roselli (1447-1513) a activat la Buda desenând prima hartă a Ungariei denumită *Ungheria Dopia* [...]. În această primă hartă a Ungariei, el a cuprins și *Septemcastrum Transylvania*. Pe urmele lui Roselli, umanistul Zsámboki, la zece ani după editarea hărții transilvănene a studentului Lázár din 1556, a încercat să redeseneze harta lui Honterus († 1549), corectând-o și publicând-o în același an, iar mai târziu, în 1570, a reeditat și varianta publicată de Lázár. Aceste hărți au fost refolosite de Ortelius în *Atlasul* său. Despre hărți, vezi Szathmáry Tibor, *Descriptio Hungariae. Magyarország és Erdély nyomtatott térképei (1477-1600)* („Descrierea Ungariei. Hărțile tipărite ale Ungariei și Transilvaniei 1477-1600”), Fusignano, 1987, p. 29, 71, 81, 115, 153.

¹⁵ Harta Europei cuprinzând și detalii transilvănene a fost concepută de Mercator în 1572 (*Europae descriptio*, Antwerpen, 1572) și de Bleau în 1623 (*ibidem*, p. 111).

lumea cartografiei, observând „ustensilele” mirificei științe geografice, încă de la primii pași în biblioteca iezuiților din Nimwegen (Țările de Jos), când afirma despre un glob pământesc că „asemănătoare cu aceasta niciodată nu am văzut”¹⁶. Studiarea atlasului lui Seutter (1678-1757)¹⁷ în Biblioteca Veche Universitară, sau în proaspăta Bibliotheca Thysiana din Leiden, ca și a scrierilor despre Transilvania și maghiari în general, demonstrează împletirea interesului istoriografic cu cel pentru viitoarea „știință ajutătoare” cartografia, cât și recunoașterea complementarității și utilității acestei științe în demersul scrierii unei istorii moderne.

În prima parte a secolului al XVIII-lea, apariția curentului istoriografic denumit generic *Staatenkunde* (Cunoașterea statelor), idee promovată de cultura și pietismul luteran al prusacilor, a pus la dispoziție o unealtă forte în demersul reformativ imperial privind cunoașterea, reorganizarea și dezvoltarea socio-politico-economică a Imperiului. Două dintre personalitățile marcante ale pietismului evanghelic din Ungaria Superioară (astăzi Slovacia), preoți evanghelici erudiți, Matthias Bél (1684-1749) și János Szászky-Tomka (1692-1762) au realizat că descrierea provinciilor și comitatelor habsburgice era nu numai o necesitate, dar reprezenta și o provocare de amploare pentru știința istoriei. Persoana care a trudit însă la desenarea hărților comitatelor a fost însemnatul om de știință și cartograf Sámuel Mikoviny (1700-1750), care a completat prin munca sa descrierea regiunilor realizată de Bél. Prin *Notitia Hungariae*, triada Bél, Mikoviny și Szászky-Tomka a realizat prototipul complex al modelului istoriografic promovat, prin publicarea unor hărți și detalii cartografice plecând de la cartografia regiunii și dezvoltând ideea unei cartografii istorice descriptive moderne. Descrierile geografice, istorice, agricole, etnografice, arhitecturale, confesionale, economice etc. s-au împletit tot mai stringent cu necesitatea orientării cititorului, din punct de vedere geografic, cu ajutorul hărților performante. Susținând că redactarea unor hărți detaliate ale comitatelor ajută la înțelegerea argumentelor de tip *Staatenkunde*, a prins contur ideea complementarității dintre istorie și cartografie. Acest demers istoriografic și repercusiunile sale cartografice au avut răsunet atât în Ungaria, cât și în Transilvania, atât în mediul evanghelic, cât și în cel catolic sau reformat. Conform acestui nou crez istoriografic, Bod a conceput cinci hărți,

¹⁶ Bod Péter, „Önéletírás (Descriptio de sua vitae)”, în *Magyar Athenas*, Budapest, Magvető, 1982, p. 22.

¹⁷ Georg Matthäus Seutter (1678-1757), cartograf german.

dintre care patru ale continentelor¹⁸, iar alta manuscrisă despre originea și descălecarea maghiarilor în Europa¹⁹.

Heraldica și arbondologia

Paulus Albajulius sau Pál Deák Gyulafehérvári (1560-1630), deținător de sesie nobiliară în Oarda, a fost primul heraldist al Curții princiare din Transilvania, între 1608-1614. Imaginea heraldică a societății transilvănene este cea a unei lumi militarizate, implicate în diverse războaie. Donarea unor însemne heraldice a fost atributul princiar al politicii militare din Transilvania, prin care s-a încercat încheierea unei păтури sociale loiale principelui. Timid dar hotărât, modernitatea și-a făcut intrarea în marea dezbateri a genealogiilor nobiliare transilvănene, prin necesitatea ordinii izvorâte din inflația barocă a titlurilor nobiliare și implicit a dezbaterilor heraldice și genealogice. Încercarea deschizătoare de drumuri în acest sens a fost cea a lui Ferenc Páriz Pápai (1649-1716), savant și profesor aiudean, care în volumul său despre heraldica transilvăneană a reușit performanța să prezinte această știință cu pretenția utilității publice. *Ars Heraldica*, concepută în 1695, este prima lucrare de heraldică maghiară care s-a raliat cerințelor habsburgice în domeniul identificării statusului nobiliar cu însemnele oferite de putere. Într-o atmosferă macabră, în care *titulus sine vitulo* (titlul fără venit) era o realitate cât se poate de mondenă în Principat, preocuparea lui Páriz Pápai a fost un demers modern și binevenit. Pentru Bod, heraldica a însemnat doar timide încercări de copiere a unor însemne publicate deja, sau explicarea acestora într-o manieră utilitaristă²⁰. Asemenea societății în care a trăit, și el a încercat revalidarea blazonului familiar, fără însă ca aceasta să-i fi adus beneficii materiale²¹.

Numismatica și metrologia

Începuturile numismaticii transilvănene se găsesc tot în secolul al XVIII-lea. În această privință, în *Auraria romano-dacica*, Sámuel Köleséri a fost cel care a cercetat asiduu emisiile de monede de aur din Transilvania. De altfel, numismatica a fost una îndrăgită de istoriografia transilvăneană din secolul al XVIII-lea. Numismatica s-a ocupat îndeosebi din punct de vedere descriptiv cu monedele cercetate. Cel mai renumit volum despre emisiile numismatice a Principatului a fost publicat de profesorul din Pesta, István Schönvisner (1738-1818), care a trecut în revistă monedele, de la cele antice până la cele habsburgice, în *Notitia Hungaricae rei nummarie*. Activitatea numismatică nu

¹⁸ Gróf László, „Bod Péter térképei”, în *Geodézia és kartográfia*, Budapest, 2 (2004), p. 34-40.

¹⁹ Gudor Botond, „Cartografie și istoria originilor la Bod Péter”, în AUA, *Series Historica*, Alba Iulia, 10/I (2006), p. 51-65.

²⁰ Vezi *Erdélyi címerek és pecsétek* („Sigiliile și blazoanele națiunilor transilvănene”), 1659, în *Gellius Transilvanicus*, Biblioteca Teleki Târgu Mureș, ms., p. 397-398.

²¹ Bod Péter, *Önéletírás* (Descriptio de sua vitae).

reprezenta pentru Bod altceva decât o posibilitate de a înțelege acea *translatio* continuă a valorilor pecuniare dintr-o epocă în alta, de la o reformă monetară la alta. Variabilitatea și varietatea măsurilor și monedelor l-a îndemnat pe Bod să conceapă, pentru *Lexiconul latin-maghiar-german*, un corpus util calculului valorilor monetare antice sau medievale. Tabelele comparative privind monedele medievale maghiare, ori cele antice evreiești, grecești și romane, au fost și sunt utile oricărui cercetător în numismatică, dar și pentru descifrarea unităților economice folosite în Biblie și în Grecia sau Roma antică²². Interesul pentru monede era firesc, deoarece circulația monedelor în Transilvania secolului al XVIII-lea era de o varietate demnă de semnalat. Numai în parohia reformată din Ighiu, în 1752, se găseau monede austriece, maghiare, românești și poloneze²³, iar în 1761 Bod amintește de o „cuprea moneta”²⁴ sau de moneda comemorativă din Olomouc (Olmütz). Această varietate a monedelor, precum și reformele monetare tereziene, l-au determinat pe Bod să observe, integrând informația în combaterea ideii de *Maria patrona Hungariae*, că mărișul este o monedă nou apărută²⁵. Informațiile de acest gen devin extrem de utile, chiar și pentru el, dat fiind faptul că parohia avea multe venituri, vânzări sau împrumuturi, care necesitau acuitate în manipularea finanțelor. Din acest punct de vedere, Bod, care era trezorerul propriei fiice, dar și cel care nota fiecare dobândă, se pare că a fost un bun economist²⁶. Bani în sine erau îi necesari pentru cărțile achiziționate sau publicarea cărților proprii; vânzarea, de exemplu, a mustului sau a cărților din „lada cu colț verde” necesita o atentă administrare. Totuși, Bod nu își manifestă interesul pentru numismatică doar datorită uzului propriu. În dicționarul teologic găsim un tabel în care sunt convertite măsurile monetare antice, fie ele grecești sau evreiești, în măsurile monetare oficiale din perioada în care Bod a trăit și a scris cartea²⁷. Tipul monedei comemorative, de altfel foarte îndrăgit în acea epocă, nu putea să nu

²² Bod Péter, Pápai Páriz Ferenc, Szenci Molnár Albert, *Dictionarium latino-hungaricum-germanicum*, Cibinii, 1767, p. 614-619.

²³ *Inquisitoria Dioceseos Alba-Carolinensis Reformatae Relatoria Anno 1755*, Parohia Reformată Ighiu, ms., p. 17.

²⁴ Bod Péter, *Gellius Transilvanicus*, Biblioteca Teleki Târgu Mureș, ms., p. 86, 90.

²⁵ Idem, *Historia Hungarorum Ecclesiastica* (Aiud, 1765), Biblioteca Documentară Bethlen Gábor, ms. 187, vol. I, p. 69.

²⁶ Idem, *Házi diárium* (Magyarigen, 1750-1769), Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga”, ms.

²⁷ Idem, *Szent Írás értelmére vezérlő Magyar Leksikon, melyben Szent Írásban Elő-forduló Példázások, (Typusok) és Ábrázolások, (Emblemák) lelki értelem szerint röviden kivilágosítottak, sok dolgok a sido s görög régiségekből ki-magyarúztatnak: és így A szent Írást Isteni-félelemmel érteni kívánó kegyes olvasók jó szándékjokban fel-segítettnek* („Lexicon spre înțelegerea Noului Testament, în care pildele, emblemele, sunt prezentate din greacă și ebraică spre înțelegerea Scripturii”), Szeben, 1746, p. 148.

fie prezent în viața lui Bod. Valorificându-și priceperea de epigrafist și, probabil, și pe cea de cartograf, el acceptă cererea conților Teleky de a concepe o monedă comemorativă consacrată lor, denumită *Czelnensis moneda*²⁸. Însă această dorință se pare că nu a fost pusă în practică, deoarece Bod desenează doar contururile monedei, cercurile fiind legate după moda timpului, iar interiorul a rămas necompletat.

Moneda, ca element comemorativ, a fost consemnată și în *Viețile episcopilor*²⁹, cu ocazia descrierii acelei monede memoriale pe care sașii din Brașov au bătut-o după trecerea pericolului reprezentat de atacul voievodului Radu din Țara Românească. Informația, de altfel detaliată, privind forma și înscrisurile monedei au fost furnizate de *Auraria romano-dacica* a lui Sámuel Köleséri. Comemorarea pătrunderii ideii de cuminecătură sub ambele specii în viața religioasă a familiei Habsburg apare și sub auspiciile numismaticii. Bod a descris în detaliu medalia comemorativă a lui Ferdinand, publicând chiar desenele acestei monede, în capitolul *Ferdinandus monetam cudit in rei memoriam*³⁰. Interesul special pentru dezvoltarea ideii de teologie numismatică a fost, desigur, insuflat de potirul ștanțat pe moneda din 1546, cu inscripția: „Dați cezarului ce este al cezarului, dați lui Dumnezeu ceea ce este al lui Dumnezeu”³¹; în jurul portretului este gravat numele *Ferdinand*, iar pe reversul medaliei, sub pocal, se află cuvântul *Oratio*. Interesul lui Bod pentru numismatică este reflectat și de bibliografia folosită, în acest sens fiind citat Luckius cu opera *Syllogisma Numismatica*³². Prin acest efort, Bod a încercat căutarea unor argumente pentru teologia numismatică sau elemente clarificatoare pentru raportul istorie-eveniment-numismatică.

Biblioteconomia și arhivistica

Corespondența lui Bod în materie de achiziționare de cărți, îndeosebi istorice și teologice, este poate cea mai cercetată latură a bibliofiliei sale. Relațiile privilegiate întreținute cu familia Ráday³³ – Ráday Gedeon și sora sa, contesa Ráday Eszter, prin căsătorie Teleki din Țelna³⁴ –, cu familia conților

²⁸ Idem, *Gellius Transilvanicus*, Biblioteca Teleki Târgu Mureș, ms., p. 91.

²⁹ Idem, *Szmirnai szent Polikárpus*, Enyed, 1766, p. 54.

³⁰ Idem, *Historia Hungarorum ecclesiastica inde ab exordio Novi Testamenti ad nostra usque tempora ex monumentis partim editis, partim ineditis, fide dignis, collecta studio et labore Petri Bod de Felső-Csernáton V. D. Ministri M. Igeniensis et Synodi Generalis Reformatorem in Transylvania Notarii*, editori L. W. E. Rauwenhoff și Carolus Szalay, vol. I, Utrecht, 1888, p. 210-211.

³¹ *Ibidem*, p. 210.

³² *Ibidem*, p. 211.

³³ Segesváry Viktor, *A Ráday könyvtár 18. századi története*, Budapest, 1992, p. 66, 69-71, 73, 74, 76, 78-80, 219, 222, 248, 258, 277, 280, 292.

³⁴ Bod apare cu primele sale volume teologice, dar este și cel care a folosit, respectiv cel care a ajutat la sistematizarea bibliotecii, împreună cu colegul său Málnási László; vezi *Ráday Eszter*

Teleki – József, Ádám, Sámuel³⁵ –, cu familia Bethlen – contesa Bethlen Kata și fratele Imre – și, nu în ultimul rând, cu familia Torockay, sunt legate de preocupări privind biblioteca și cartea. Politica sa de achiziție a unor cărți din Viena a folosit ruta sigură a agenților religioși, care deserveau și aptitudinile bibliofile ale nobilimii sau ale cărturarilor³⁶. Bod a sistematizat și organizat, dar desigur a și folosit biblioteca contesei Bethlen Kata³⁷, biblioteca din Șard a contelui Teleki Sámuel și a avut un aport considerabil la organizarea bibliotecii contesei Teleki Eszter, născută Ráday, din Țelna. Corectarea cataloagelor manuscrise privind structura și clasificarea bibliotecii contesei Bethlen Kata a fost cercetată îndelung, concluziile cercetărilor demonstrând rigurozitatea, evoluția și modernitatea clasificării și metodei biblioteconomice aplicate de Bod, dar și neajunsurile acestora. Bod a organizat materialul din bibliotecă în 22 de fonduri, identice cu clasificarea din *Athena Maghiară*, dar și cu cea a propriei biblioteci³⁸. Din punct de vedere istoriografic, structura fondurilor este următoarea: 15 sunt fonduri teologice, 3 fonduri etice și moralizatoare, un fond de literatură pietistă, un alt fond de știință medicală și 2 fonduri de istorie: primul de istorie locală, al doilea de istorie universală. În completarea fondurilor istorice, semnalăm că un fond de etică și morală este denumit de Bod *Virtuțile necesare domnitorilor*, deci și acest fond poate fi considerat aparținător eticii și moralei istorice. Bod a organizat sistematic aceste fonduri. Numele le-a așezat în ordine, majusculele folosite semnalând începerea unei

könyvei, 1755 die 17 iunii, Biblioteca Teleki Târgu Mureș, ms., p. 35. Aceste volume au fost moștenite dintre cărțile de limbă maghiară ale mamei sale Kajali Klára, soția lui Ráday Pál. Cf. Ráday Eszter *könyvei*, loc. cit., și Segesváry, *A Ráday könyvtár*, Budapest, 1992, p. 280. Pentru volumele nerecenzate de Málnási László, Bod Péter a fost rugat ferm să pregătească un inventar complementar. Vezi Szabó Ágnes, „Bod Péter levelei Ráday Gedeonhoz”, în *A Ráday Gyűjtemény Évkönyve*, Budapest, nr. X (2002), p. 208.

³⁵ Dée Nagy Anikó, *A könyvtáralapító Teleki Sámuel*, Kolozsvár, 1997. Despre volumele colecționate de colegii lui Bod, preotul Consistoriului Suprem Reformat din Sibiu și urmașul lui Bod la curtea contesei Bethlen, preotul Málnási László și Borosnyai Lukács János, episcopul profesor din Odorhei, peregrin odinioară în Leiden, vezi „A székelyudvarhelyi Tudományos Könyvtár története” (Istoria bibliotecii din Odorhei), în Jakó Zsigmond, *Írás, könyv, értelmiség*, Bukarest, 1976, p. 219-252.

³⁶ Somkuti Gabriella, „Ráday Gedeon bécsi könyvbeszerzője (Nagy Sámuel 1730-1802)”, în *Magyar Könyvszemle*, Budapest, 2 (1968), p. 147-170.

³⁷ Melinda Simon, Ágnes Szabó, *Bethlen Kata könyvtárának rekonstrukciója* („Reconstrucția Bibliotecii contesei Bethlen Kata”), Szeged, Scriptum, 1997, passim, cf. Eva Márza, „Catalogul bibliotecii lui Bethlen Kata”, în *Emlékkönyv a Teleki Téka alapításának 200. Évfordulójára 1802-2002* („Volum comemorativ în onoarea înființării Bibliotecii Teleki din 1802”), Marosvásárhely, 2002, p. 401-422, și Bellágh Rózsa, „A Magyar Athenas és Bethlen Kata könyvtárának jegyzékei”, în *Bod Péter, a historia litteraria művelője* („Erudiția lui Bod Péter în Historia Litteraria”; [Historia Litteraria 15]), Budapest, 2004, p. 33-45.

³⁸ Simon, Szabó, *Bethlen Kata könyvtárának rekonstrukciója*, p. XVI-XVII.

noi înșiruiți de autori și volume. Adesea, scrierea lui Bod nu este consecventă. Uneori începe numele cu minusculă, alteori cu majusculă, dar fișele, prescurtările și sublinierile sunt folosite riguros și în mod unitar pentru întreg catalogul. Locurile lipsă sugerează posibilitatea revenirii și completării catalogului cu noile achiziții, metodă de altfel folosită pe larg de Bod și pentru alte opere. Prin aceste cataloage suntem în măsură a identifica în istoricul Bod Péter un excelent cunoscător al biblioteconomiei. Ordinea fișelor folosite este cea devenită clasică. Bod a înșirat: autorul, titlul, locul tipăririi, rareori tipograful, anul tipăririi și formatul, eventual părți din lucrare. Cataloagele sale reprezintă un sistem evoluat de clasificare a materialului bibliografic, acest efort fiind contribuția cea mai însemnată la evoluția bibliologiei din Transilvania în secolul al XVIII-lea³⁹.

În concluzie, susținem că dezvoltarea științelor auxiliare ale istoriei a ajuns la mijlocul secolului al XVIII-lea la un stadiu atât de avansat încât științele respective au fost de neocolit în realizarea unei cercetări istorice bine documentate. Acest fapt a atras după sine specializarea istoricilor și formarea unor „grupuri”, de regulă având afiliație ecleziastică (protestantă sau iezuită), care au conștientizat necesitatea conlucrării și cercetării asociative. Departe de posibilitatea unui astfel de tip de cercetare, Bod a încercat timid, inconsecvent și câteodată rudimentar folosirea științelor auxiliare ale istoriei, recunoscându-și neputința, dar exprimându-și în același timp dorința de a realiza pe această cale un discurs cât se poate de veridic. Valoarea intrinsecă a cercetării particulare a istoriei a dus implicit la diversificarea științelor auxiliare și la specializarea lor. Prin aceasta știința istorică europeană, dar și cea transilvăneană, a încercat depășirea rolului periferic conferit de situația geografică și politică europeană și s-a raliat, în limitele-i binecunoscute, la noua spiritualitate și metodele științifice istorice oferite de centrele iluminismului continental.

³⁹ Vezi Mârza, Catalogul bibliotecii lui Bethlen Kata, p. 404-405.